

TARTU ÜLIKOOLI TOIMETUSED
ACTA UNIVERSITATIS TARTUENSIS / DORPATENSIS

===== B — L₄ =====

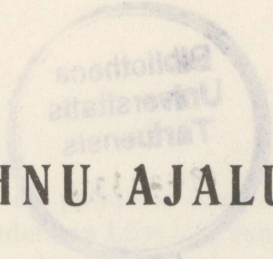
KIHNU AJALUGU

LEO LEESMENT

MIT EINEM REFERAT:

GESCHICHTE DER INSEL KÜHNO (KIHNU)

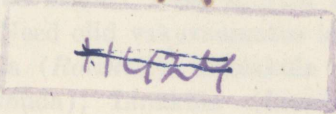
TARTU / DORPAT 1942

KIHNU AJALUGU

LEO LEESMENT

~~4A~~

Peale Nõmme-ajaloo 1691. a. esimese osaga, on Kihnu asu-
nõid kõik sama lemmiku all olnud. Lemmikuna nimetus on koe-
lelised hõyataval moel muutunud, nagu näitavad allikates esinevad vor-
mid. Need on: Lempi (1618) — Lembi (1661) — Lemhite,
Lemite (1684) — Lemise Lemse (1698) — Lemhite (1694) —
Lemse (1763) — Lemse-ajalugu. Nõmme Elinakõla on kõig-
päralt viis küll olnud Elinakõla. Esiteks sead vastava kõig-
põhispoole osa kõrgusid — „linnale“ sobival kohal. Teiseks ge-
ograafiliselt just samale kohale, millest viimaste sõnaindeksis on viis
kõrgusid kohal, kui paranevad. Kolmandaks on see sõnaindeksis
mõeldud Kihnu-ajaloole aga oleks ka sõnaindeksis määratud.

TARTU 1942

2/61919

Acta Universitatis Tartuensis / Dorpatensis B L. 4

AP

1947:3339

I

Kihnu saar, mis on paljudele tuntud esijoones seepärast, et sinna inimesi välja saadeti, on Liivi lahe rahvarikas saar, mis aegade vältel on teinud läbi huvitava arengu.

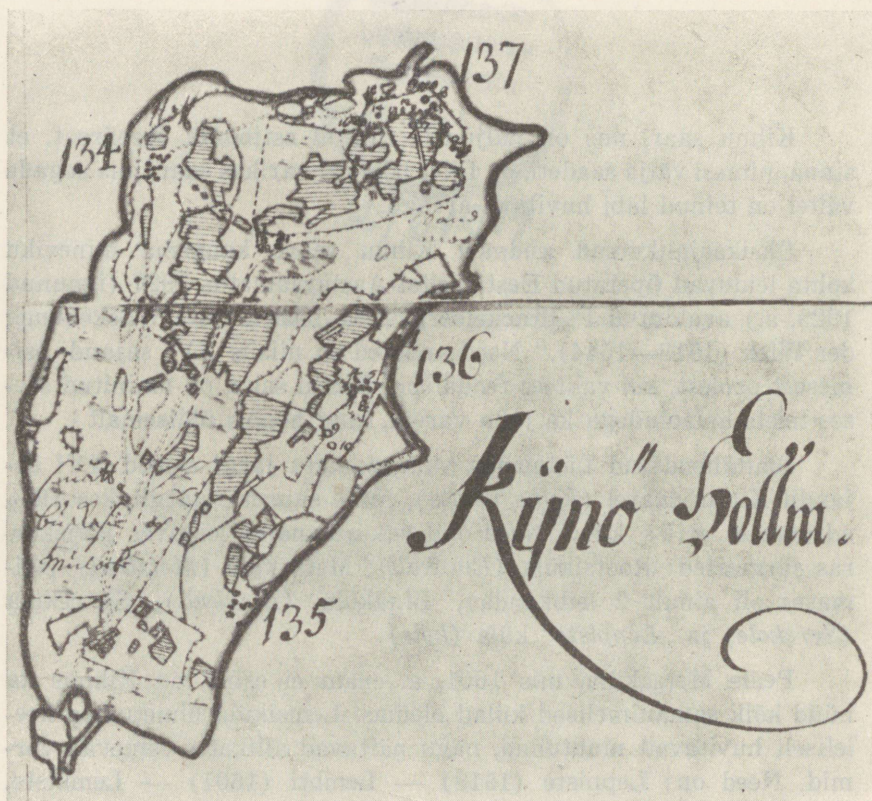
Üksikasjalikumad andmed Kihnu saare kaugema mineviku kohta leiduvad õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus 1927 (ilmunud 1929. a.) avaldatud F. Stackelbergi töös „Das älteste Wackenbuch der Wiek (1518—1544).“ Need andmed on niisiis XVI sajandi esimesest poolest, kui valitses feodalism. Kihnu saart on mainitud seoses teiste asjaoludega ka juba varem, kuid hoopis üldisemalt ¹.

Ülaltähendatud Läänemaa vakuraamatu järgi asusid XVI sajandil Kihnu saarel (*Kyna insula*), mille suurust märgitakse 19½ adramaad, viis küla. Need olid vakuraamatus leiduvas järjekorras järgmised: Rootsiküla (*Rotzkull*), Metsaküla (*Metzkull*) (viimases oli ainult 2 leibkonda), Linaküla (*Linakull*), Sääreküla (*Serekole*) ja „Leppiste“ küla (*kole*).

Peale Metsaküla, mis 1601. a. enam ei esine, on Kihnus ka nüüd kõik samanimelised külad olemas. Lemsiküla nimetus on keeliseltselt huvitavalt muutunud, nagu näitavad allikates esinevad vormid. Need on: Leppiste (1518) — Lembti (1601) — Lembiste, Lemste (1624) — Lembse, Lemse (1638) — Lembusse (1684) — Lemse (1758) — Lemsi (praegu). Nüüdne L i n a k ü l a on algupäralt vist küll olnud L i n n a k ü l a. Esiteks asub vastava küla põhjapoolne osa kõrgemal — „linnale“ sobival kohal. Teiseks asutati hiljem just samale kohale mõisa; viimaste asupaigaks aga valiti ikka kõrgemad kohad kui paremad. Kolmandaks ei ole linakasvatamiseks Kihnus eeldusi ega ole seda ka allikates nimetatud.

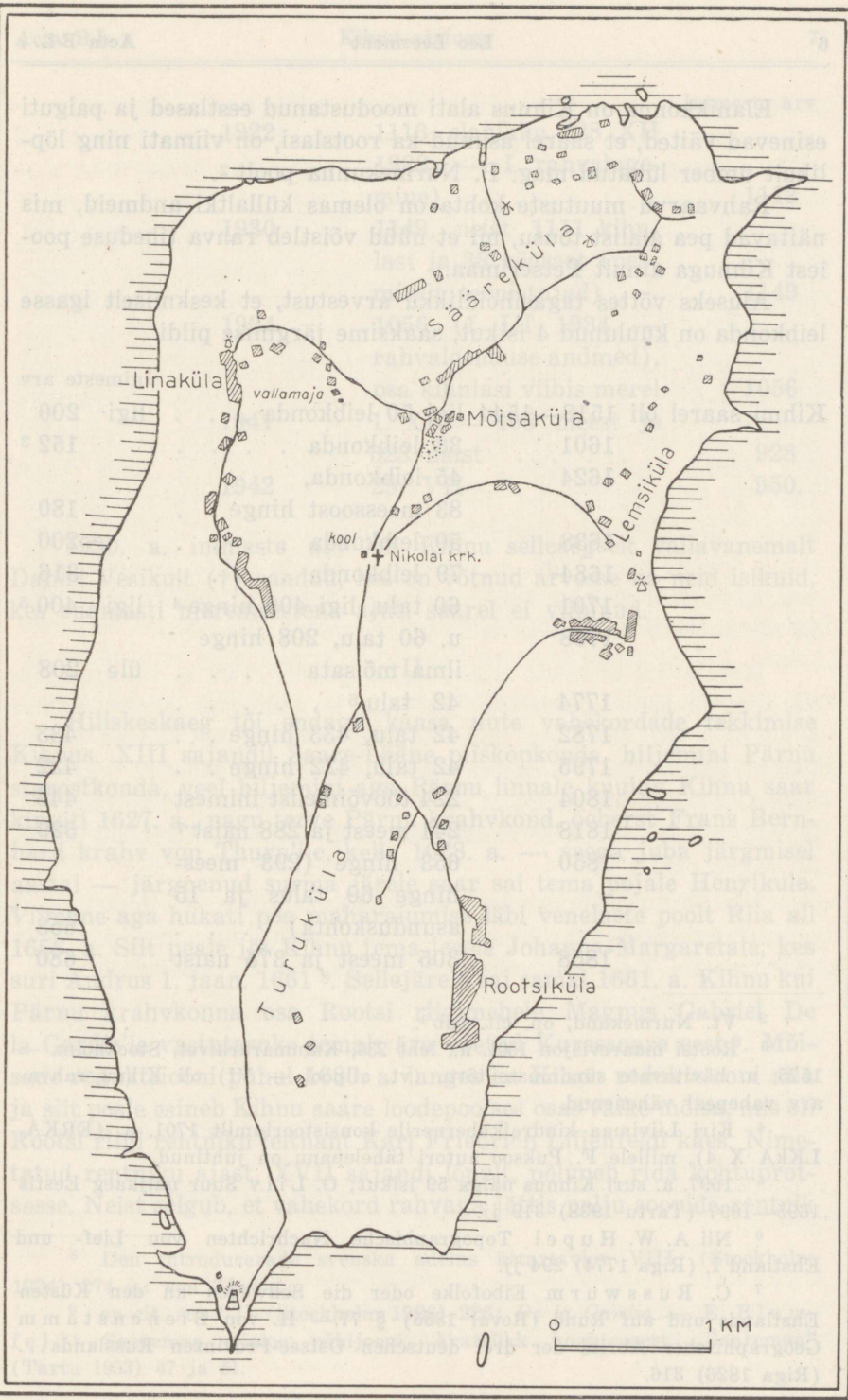
¹ Vt. Kihnu mineviku kohta Leo Leesment Jooni Kihnu kiriku ajaloost. Ajalooline Ajakiri VIII (1929) 212 jj. — Pent Nurmekund Om Kihnu. Svio-Estonica 1937 (Tartu 1937) 174 jj.

XVII sajandi algusest peale, kus Metsaküla rohkem ei esine, kuni möödunud sajandi viimse veerandini oli Kihnu saarel neli küla. Saare kirdeosas asub Sääreküla, lääneosas Linaküla, idaosas Lemsiküla ja kagus Rootsiküla.

Kihnu u. 1680. a. (ERKA).

Kihnu saarel asuva väikese mõisa jagamisel ja maa üleandmisel rahvale 1887. a. tuli juure Mõisaküla. Vene sõjaväes teeninud, osalt Vene-Türgi 1877/78. a. sõjast osa võtnud kihnlastele antud maad, kokku 17 väikekohta, moodustavad Turuküla, mille nimi on tekkinud sealsamas asuvast Turu talust. Mõlemad viimased külad, vastandina elmistele, asuvad rannast kaugemal saare seespool, neist viimane on esimesest lõuna pool.

Kihnu saar XX saj. algul.

Elanikkonna on Kihnus alati moodustanud eestlased ja paiguti esinevad väited, et saarel asunud ka rootslasi, on viimati ning lõplikult ümber lükatud mag. P. Nurmekunna poolt ².

Rahvaarvu muutuste kohta on olemas küllaltki andmeid, mis näitavad pea alalist tõusu, nii et nüüd võistleb rahva tiheduse poolest Kihnuga ainult Petserimaa.

Aluseks võttes tagasihoidlikku arvestust, et keskmiselt igasse leibkonda on kuulunud 4 isikut, saaksime järgmise pildi.

		Inimeste arv
Kihnu saarel oli 1518—1544 ligi 50 leibkonda . . .		ligi 200
1601	38 leibkonda	152 ³
1624	45 leibkonda, 83 meessoost hinge . . .	180
1638	50 leibkonda	200
1684	79 leibkonda	316
1701	60 talu, ligi 400 hinge ⁴	ligi 400 ⁵
1758	u. 60 talu, 208 hinge ilma mõisata	üle 208
1774	42 talu ⁶	
1782	42 talu, 433 hinge . . .	433
1795	42 talu, 422 hinge . . .	422
1804	224 töövõimelist inimest	448
1818	241 meest ja 288 naist ⁷	529
1850	653 hinge (293 mees- hinge 60 talus ja 15 asunduskohta)	653
1858	305 meest ja 375 naist	680

² Vt. Nurmekund, op. cit. sub ¹.

³ Rootsi maarevisjon 1601. a., leht 236, Kammararkivet, Stockholm. — 1575. a. hävitavate sündmuste tõttu (vt. allpool — VI) oli Kihnu rahvaarv vahepeal vähenenud.

⁴ Kiri Liivimaa kindralkubernerile konsistooriumilt 1701. a. (ERKA, LKka X 4), millele F. Puksoo autori tähelepanu on juhtinud.

⁵ 1697. a. suri Kihnus nälga 59 isikut; O. Liiv Suur näljaaeg Eestis 1695—1697 (Tartu 1938) 319 jj.

⁶ Nii A. W. Hupel Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland I. (Riga 1774) 294 jj.

⁷ C. Russwurm Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö (Reval 1855) § 77.— H. von Bienenstamm Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Russlands... (Riga 1826) 316.

		Inimeste arv
1922	1113 elanikku (28. XII 1922 — I rahvalugemine)	1113
1930	1149, neist 1111 kihnlasi ja 38 võõrast (peamiselt teenistujad)	1149
1934	1056 (1. III 1934 — rahvaloenduse andmed), osa kihnlasi viibis merel	1056
1941	1. XII — 405 meest ja 523 naist	928
1942	29. VII	950.

1930. a. inimeste arv on Kihnu selleaegselt vallavanemalt Daniel Vesikult (†) saadud, kes on võtnud arvesse ka neid isikuid, kes enamasti meremeestena ajuti saarel ei viibinud.

II

Hiliskeskaeg tõi endaga kaasa uute vahekordade tekkimise Kihnus. XIII sajandil Saare-Lääne piiskopkonda, hiljemini Pärnu starostkonda, veel hiljemini aga Pärnu linnale kuuluv Kihnu saar kingiti 1627. a., nagu terve Pärnu krahvkond, ooberst Frans Bernhard krahv von Thurn'ile, kelle 1628. a. — seega juba järgmisel aastal — järgnenud surma järele saar sai tema pojale Henrikule. Viimane aga hukati pea maharaiumise läbi venelaste poolt Riia all 1656. a. Siit peale jäi Kihnu tema lesele Johanna-Margaretale, kes suri Audrus 1. jaan. 1661⁸. Sellejärele sai samal 1661. a. Kihnu kui Pärnu krahvkonna osa Rootsi riigimehele Magnus Gabriel De la Gardie'le vastutasuks temalt ära võetud Kuressaare eest⁹. Mõisade reduktsiooni puhul 1680. a. langes ka Kihnu reduktsiooni alla ja siit peale esineb Kihnu saare loodepoolses osas väike mõisa, mis oli Rootsi riigi rentniku leitnant Karl Friedrich Lilienfeldi käes. Nimeetatud rentniku ajast, XVII sajandi lõpult, põlvneb rida kohtuprotseesse. Neist selgub, et vahekord rahvaga jättis palju soovida rentnik

⁸ Den introducerade svenska adelns ättartavlor VIII. (Stockholm 1934) 274 j.: *von Thurn*.

⁹ op cit. sub⁸ II (Stockholm 1926) 226: *De la Gardie*. — E. Blumfeldt Saaremaa ajaloo põhijooni. Äratrükk koguteosest „Saaremaa“ (Tartu 1933) 47 ja 51.

Lilienfeldi lubamatute nõudmiste pärast, mille vastu kihnlased eesotsas agara Suti Jaaguga välja astusid. Pärnu maakohtul tuli 1688. a. korraldada väljasõit Kihnusse ¹⁰.

Lilienfeldi-nimelised mõisarentnikud esinevad Kihnus ka hiljemini, nii 1777. a. major Magnus von Lilienfeld. Ainult vahepeal, kui Liivimaa oli saanud Venemaa alla, esineb lühikest aega (1716—1722. a.) rentnikuna kapten Fromhold Berg. 1795. a. oli Kihnu mõisa rentnikuks kapten Johann von Fehmers († 1803 75 a. vanuses) ¹¹. Siit peale oli alguses mõisa tegelikuks pidajaks viimase lesk, juriidiliselt aga esinesid rentnikkudena 1804. a. major von Dellwig ja 1811. a. lesknaine Ivanov. Kuid teiselt poolt näib, et tegelikult olid Kihnu rentnikkudeks juba siis Graebner'id ¹², kelle käest 1887. a. äravõetud maad rahvale jagati. Veel oli 1851.—1856. a. Kihnu kroonumõisa rentnikuks kolleegiasekretär Andreas Christoph Schiele ning 1856. a. peale kuni Kihnu mõisa jagamiseni ja maa andmiseni rahvale 1887. a. Johann Friedrich Graebner († 1861 72 a. vanuses) ja lõppeks tema poeg Ludwig Graebner.

Huvitavaid andmeid Kihnu kohta pakub 1758. a. vakuraamat. Sel ajal oli Kihnu mõisas üle 20 veise ja umbes 30 hobust. Kihnu m a a d, nagu öeldakse, olid väheväärtuslikud kui halvad maad. Samuti polnud saare kalastus nimetamisväärt tähtsusega. Veel öeldakse kirjeldataval aastal, et kõrtse ega veskeid Kihnus pole olemas. Kuid mõisa hooned on kõlvulikus seisundis. Sügisel oli külitud umbes 30 vakka rukist ¹³.

Mis puutub Kihnu saare maapinnasse, siis juba Rootsi ajast peale kaevatakse liivarohkuse üle saarel, samuti heinamaa ja metsa vähesuse üle. Puid ehituseks ja põletamiseks tuli tuua mandrilt.

Kihnu kiriku ja sellega seoses olevate küsimuste kohta on käesoleva töö autor varemini kirjutanud, mispärast seda siin pole puudutatud ¹⁴.

¹⁰ Leo Leesment Kihnu võimukandjate protsessid Rootsi aja lõpust. Ajalooline Ajakiri X (1931) 49 jj.

¹¹ Nimi O. J. F e m e r s esineb Kihnu kirikuraamatus juba 1788. a. ERKA.

¹² Esimene mäрге sellest leidub Kihnu kirikuraamatus 1823. a., kus G r a e b n e r'i t nimetatakse rentnikuks Kihnus. ERKA.

¹³ Kihnu 1758. a. vakuraamat, ekstsenserpeeritud 1927. a. autori poolt Riias *Zemkopības Ministrijas Arhivs'*ist.

¹⁴ Vt. sub ¹.

III

Laevasõidu hõlbustamise ja laevade õigesse sõiduvette juhtimise eest on kihnlasel alati tulnud hoolt kanda. On ju sellega suures määral olnud seotud ise kihnlased kui meresõiduga, hülgeküttimisega¹⁵ ja kalapüügiga tegelev rahvas. Kihnu kuute mainitakse 1550. a-st pärit olevates ürikutes. Nagu teada, oli sel ajal Saare-Lääne piiskopi äritsemine kapitalirohke suurkaupmehe moodi eriti hoos¹⁶. Nii on öeldud ühes kirjas Dundagast (Dondangen) Kuramaalt, et palutakse Pärnumaalt ja Läänemaalt kohale toimetada Piltenisse otri Kihnu kuutidega *mit dem ersten offenem wasser of denn Kynischenn schuten'* (teisel *Kinischenn schutenn*)¹⁷. Samuti kirjutatakse Tallinna raeprotokollis 1544. a. 4 laevast, mis peatunud Kihnus, nimelt: *to Kyne angekamen 4 schepe, dar ahm lande gewesen, die solen vittalie gekoft . . .*¹⁸.

Orienteerimismärgiks oli Kihnus, nagu selgub Rootsi aega ulatuvatest andmetest, algul kaugelepaistev mets, hiljem tuuleveski ja kirikutorn ning uuemal ajal tuletorn (kohalikus keeles 'paak').

1758. a. öeldakse, et saarel säilitatakse kaitsemetsa märgiks meresõitjatele: *sonsten befindet sich auf der Insul ein gehege, so zum Zeichen für die See fahrenden conserviret wird*. Nii on küll öeldud Kihnu vakuraamatus 1758. a., kuid tegelikult tuli hoida metsa ka seepärast, et tuiskav liiv mitte ei kataks üleni saare niikuinii väheseid ja viletsaid põlde.

Tuuleveski olemasolu mainitakse esimest korda 1638. a. revisjonis¹⁹. 1780. aastal öeldakse jälle, et umbes 20 aasta eest ehitanud keegi kihnlane tuuleveski, mille hiljem müünud mõisarentnik landraat von Lilienfeldile. Tähendatud aastal olnud aga veski kokkuvõttearvamisel.

¹⁵ Kihnlaste hülgepüügi kohta vt. Leo Leesment Kihnlaste hülgepüügist. Eesti Kirjandus XXV (1931) 652 jj.

¹⁶ Eesti Ajalugu II. (Tartu 1937) 287.

¹⁷ Mõlemad kirjad on 1550. a-st; Kopenhaageni riigiarhiiv (København, Rigsarkivet): Lifland; Øsels Stifts Registrant, 3^a (1549—1553), lk. 75, ka 73 jj.

¹⁸ Teade dr. Paul Johansenilt.

¹⁹ Ekslikud on seega C. R u s s w u r m'i Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö, I ja II (Tallinn 1855) § 77 väited veskite kohta Kihnus ja mujal.

1865. a. ehitati Vene valitsuse poolt Kihnu saare lõunatippu malmist tuletorn kõrgusega maapinnast tuleni 83 jalga, merepinnast aga koguni 92 jalga. Tuletorn oli allutatud Läänemaa tuletornide valitsusele. Olgu lisatud, et laevasõidu soodustamiseks ehitati Kihnu läheduses asuvale tillukesele Sorgusaarele 1904. a. tuletorn tulekõrgusega 53 jalga, merepinnast lugedes aga 63 jalga ²⁰. Nagu sagedasti juhtub, nii oli ka Sorgu tuletorni ehitamist kiirendanud sellele eelnenud laevahukk.

Lõpuks, mis puutub Kihnu tuletorni ehk paagi personaali, siis tuletorni ülemateks — Kihnu murde järgi „paagisaksteks“ — olid algul venelased, kuid sajandi lõpul esinevad ka eestlased; teenijad olid osalt kihnlased.

IV

Rahva elu kohta Kihnu minevikus palju andmeid ei ole. Kuid mõndagi on alal hoidunud rahva mälestuses. Rahvatraditsioonis on tänini säilinud mälestused Kihnu jõukast ja vaprast eestvedajast, kelle nimeks L ü l l e L ü l l, kes saare rahvast kaitsnud mõisa ülevõimu ja omavoli vastu. Et vastavatel rahvajuttudel on kindel alus, samuti et sellenimeline isik on tegelikult elanud, tõendavad kirjalikud allikad.

Rahvajutud räägivad nimetatud n. ö. kohalikust vägimehest järgmist. L ü l l e L ü l l oli uhke mees, kel oli kasukas, millel jalad olid karusnaha küljest ära lõikamata ja rippusid alla. Ta olnud mandri-inimene ja vilistanud hõbevilega. Lülle külas olnud kolm maja: Lülle Lüll, Neela Rutt ja Karbi (Kaardi) Kiips. Nad raiunud metsast sihi Silmile (Kihnu läanerannikul) välja, ja et öösel näeks angerjapüügilt koju tulla, põlenud aknal tuli. Muda Ment elanud ka seal ja meri käinud Lüllemäe alla. Lülle Lüll püüdnud Sangös (saareke Kihnust lääne poole) kalu, päeval mõisale, öösel endale. Laupäeviti jäänud Lüllel töö juba varakult seisma. Kui õhtul Lüllel värav kinni pandud, siis kostnud värava kriuksumine Sääre-külani.

Jaagu Hendrik käinud koos Lüllega, mõlemal kasukad seljas, jaanilaupäeval kõrtsis. Peale katku jäänud Lüllel inimesed elama, mujal aga mitte.

²⁰ Описание маяковъ, башенъ и знаковъ Россійской имперіи по берегамъ Балтійскаго моря съ Финскимъ и Рижскимъ заливами (Петербургъ 1905) 448—451.

Veel palju rahvajutte on säilinud Lülle Lüll'i kohta, kuid need on juba üldisemat laadi. Näiteks olnud Lüllel mitu maja ja ta olnud Kihnu valitseja. Ta käinud väljas röövimas ja kaevanud enne surma oma kulla maa sisse. Lüll olnud mereröövel; saarlased või tahkurandlased tulid ja tapsid ta ära ning röövisid paljaks ja põletasid hooned maha.

Suurema osa nendest juttudest olen saanud Kihnust, kus alates 1922. aastast olen olnud pea igal suvel. Osa rahvajutte olen saanud Kihnu algkoolijuhataja Teodor Saare lahel kaasabil ja osa Eesti Rahvaluule Arhiivist dr. Oskar Looritsa lahel vastutulekul.

Rahvajuttudes esineb küllalki vasturääkivusi ja väljamõeldusi. Näiteks ei vasta tõele Lülle küla olemasolu. Kuid selle eest paljud rahvajutud on värviküllasemad kui napilt leiduvad kirjalikud andmed Lülle Lüll'i isiku kohta. Viimased aga on selle-eest täpsemad. Lakoonilised ülestähendused, mis esinevad Kihnu maarevisjonides Lülle Lüll'i kohta, näitavad, et selline isik on tõeliselt elanud, samuti selgub aeg, millal ta elas või täpsemini, millal ta esines meheas. Esmakordselt mainitakse Lülle Lüll'i 1684. a. rootsiaegses maarevisjonis ²¹, kus esineb Linaküla 27-pealise talupoegade nimestikus lõpu poole *Lulli Lyll*. Koht, kus asunud Lülle talu, on rahvamälestuse järgi Linaküla lõunapoolne serv, mida seega kinnitavad ka mainitud kirjalikud andmed.

Viimast korda esineb ühes 1766. aasta Kihnu kirjelduses ²² Linaküla all väga kainelt ja kuivalt: *Lülle Lüll ... mit Sand bedeckt*; seega nimetatud talu oli kadunud ja koht liivaga kaetud. Sama märkus esineb ka teiste, läheduses asuvate naabritalude kohta.

Veel 1758. a. esineb Kihnu vakuraamatus ²³ samuti Linaküla talude lõpus *Lülle Lüll*, millel, nagu suuremal osal taludest, oli $\frac{1}{16}$ adramaad, kuna mõnedel oli $\frac{1}{8}$, teistel jälle $\frac{1}{32}$ adramaad. Kuid juba siis märgitakse mitme sama küla talu maade kohta: *sind mit Sand überschwemmt*.

1638. aasta revisjonis ²⁴ võib Linaküla vabadikkude hulgas *Warrockse Lyll* hästi arvesse tulla kui Lülle Lüll'i isa või vähemalt ta eelkäija talus. Paistab seega, et Lülle Lüll on sündinud ajavahe-

²¹ ERKA.

²² Valsts Archivs (Rīga), Protocollum Ex- et Immissionis... Kühno... 1766.

²³ Vt. märkus ¹³.

²⁴ ERKA.

mikus 1638—1684 ja rohkem 1684. a. lähemal, kuna Lülle Lüll esineb veel 1758. a. revisjonis. Viimase revisjoni ajal Lülle Lüll küll võis juba tegelikult olla surnud, kuid talunimetusena püsis nimi esialgu veel edasi. Nii tuleb kõiki teateid arvesse võttes Kihnus nüüdki veel rahvasuus säilinud Lülle Lüll elamisaega seada XVII sajandi teise poole ja XVIII sajandi esimese poole sisse.

Linaküla tänav (1934).

Rahvasuus nimetatakse Lülle Lülliga seoses veel teisi isikuid. Need on *Neela Rutt*, *Karbi (Kaardi) Kiips*, *Muda Ment* ja lõppeks *Jaagu Hendrik*. Puudutatagu neist veidi esimest ja viimast, sest nende kohta on võimalik midagi täiendavat öelda.

Arvatavasti on *Neela Rutt* samastatav 1684. a. ja 1758. a. kihnlaste nimestikkudes Lülle Lüllil kõrval seisva *Mehla Andres (Anders) köster* nimelise isikuga. Raske muidugi on seda kindlalt väita, sest ei esine ju vanades dokumentides nimede kirjutamisel kindlaid põhimõtteid. Võiks oletustega veelgi kaugemale minna. Nimelt näitavad sarnasust Lülle Lüllil ja *Mehla Andresega* Kihnu 1601. a. elanikkude nimestikus esineva 15 vabadiku (*Loszdriwer*) hulgas — neid vabadikke nimetatakse ka üksjalgadeks (*Einfüßlinge*) — kõrvuti seisvad nimed *Korrisz*²⁵ *lull* ja *Michell* (= *Mehla*)

²⁵ Selle nimega omakorda sarnleb XVI sajandi esimesel poolel Sääreküla üksjalgade seas *Jacob Kurlase poick* ning XVII sajandil ja hiljem esinev *Kurrasz* jne.

Kunningas, kes võiksid arvesse tulla, otsustades nimede järgi, ülalmainitud isikute eelkäijatena ²⁶.

Jaagu Hendrik on samuti tõestatav kirjalikkude admetega, kuid teated on hilisemast ajast kui esimeste kohta. 1795. a. esineb Kihnu revisjonis *J a a c k o M a r d i H i n r i c h*, jällegi Linaküla nimestiku lõpus, kelle eelkäijana 1758. a. vakuraamatus on märgitud *W a r r e s s e M a e r t*, seega Varese Märt, sel korral Lülle Lüllu talu läheduses.

V

Mis puutub liikumisse Kihnu saare elanikkonnas, samuti elanikkude päritolusse, siis on selle kohta olemas mõnesuguseid andmeid. XVI sajandi saare elanikkude nimestikus esineb Linakülas *D i r i c k L y v e*, seega nime järgi otsustades *l i i v l a n e*, samuti Säärekülas mainitakse *J a c o b K u r l a s e p o i c k*, seega *k u r e l a s e* poeg.

Veidi hiljem, nimelt 1601. a. Rootsi revisjonis, on mainitud Kihnus kaks korda elanikkude nimestikus liignimi *W e r a s z* — *v ö ö r a s* ja üks kord *W e h i k u l l e*.

1624. a. esineb Kihnu rahva hulgas kaks isikut Saaremaalt ja üks Ruhnu saarelt.

1795. a. elanikkonna nimestikus on nelja kihnlase kohta tähen-datud, et need mõne aasta eest Kuramaale olid pagenud ²⁷. Samuti leidub mainitud nimestikus ühe Kihnu mõisa teenistuses seisva perekonna kohta märkus, et nad, s. t. isa, ema ja poeg, Pärnusse olid müüdnud *a n d i e (!) F r ä u l e i n v o n R u n g e n*. Sest nimetatud perekond kuulunud Kihnu mõisnikule, olles tema pärisorjade (*E r b l e u t e*) hulgas, kuna suur osa Kihnu elanikke olid riigimõisa päralt (*K r o n s l e u t e*). Ülejäänud kategooriad olid vabad inimesed (*F r e y e L e u t e*) ja aadlikud (*A d e l i c h e*), kuhu vististi kuulus ka mõisarentnik perekonnaga, kuigi selles võib kahelda. Riigile kuuluvate inimeste (*K r o n s l e u t e*) hulgas on öeldud ühe kihnlase kohta, et ta on ümber paigutatud Sindisse ja nimelt Tartu ökonoomiatalituse otsusega — *l a u t V e r f ü g u n g d e r D ö r p a t s c h e n O e c o n o m i e*.

²⁶ 1624. a. esineb Kihnus *M e h l e H a n s z* ja 1638. a. Rootsi külas *M e h e l e A n d e r s*.

²⁷ Kihnu revisjoni-lehed 1795. a. ERKA. — Kihnu saarelt pagenud jooksikute kinnivõtmise kohtuprotsessi asjus vt. näit. Pärnu asehalduskonna-aegse alam-maakohtu (Niederlandgericht) toimikut 1793. a. nr. 1285 (Riia Ringkonnakohtu arhiiv, ERKA).

Lõpuks on revisjonilehtedes 1850. a. öeldud, et Kihnusse on asunud inimesi Rannust Tartumaalt ja Arussaarest (Pilistvere kihelkond) Viljandimaalt. Paistab, et siin on tegemist õigeusu kiriku personaaliga.

Väljasaadetuid on viibinud Kihnus sagedasti. Kihnu õigeusu kiriku kroonika järgi olevat juba Rootsi ajal Kihnusse inimesi välja saadetud. Samuti öeldakse ühes kaebekirjas Kihnu mõisarentnikult Tartu õuekohtule 1686. a., et Kihnus viibivad sagedasti kurjategijad: *auf der Insul Kuen, alwo sih offte malefica[n]ten aufhalten sollen*...²⁸. Ka rahvajutud kinnitavad fakti, et Kihnus elanud vanasti kurjategijad ja väljasaadetud. Põlise kihnlase Teodor Saare rahvajuttude ülestähendustest selgub järgmist. Äpe met-sas (Kihnu edela-osas) elanud vanasti röövlid. Põdrasääre käärus olnud nende paadisadam. Kihnus olnud vanasti vargad, kes tulnud suurelt maalt ja asunud saare edelaosas. Nad varastanud kangaid ja lambaid ja teinud telgid kangastest, kus elanudki. Kihnus olnud ka röövijad-naised. — Kunagi olnud Kihnu maa nii tühi, et vangid toodud sinna elama²⁹.

VI

Kui nüüdisajal Kihnu liiklemise keskus asub saare keskpaias, koolimaja ja selle läheduses asuva vallamaja juures, siis kaugemas minevikus on keskus asunud saare põhjapoolses osas, eriti kirde-poolisel rannikul, mille kohta on säilinud ka rohkesti rahvatraditsiooni. Ühte osa Kihnu kirderannikust nimetatakse nüüdki veel „vana-kiriku“ ja selle kõrval asuvat metsa „kah[j]utagune“. Viimases olnud varem küla, mille olemasolu tõendavad sealt välja kae-vatud ahi ja mitmed esemed.

Rahvatraditsioon räägib, et kirik ja küla põletatud vanasti ära ühes inimestega, ja nimelt sõjas, kus isegi ratsahobustega sõide-tud. Ei tohi unustada, et varematel aegadel kirik polnud ju mitte üksnes vaimulikuks, vaid sagedasti ka sõjaliseks keskuseks. Selle juures peeti võitlusi, sinna peideti vara ja seal kaitsti ennast³⁰.

²⁸ Pärnu maakohtu aktid 1685. a. nr. 141, ERKA. — L. Leesment Kihnu võimukandjate protsessid Rootsi aja lõpust, op. cit. 52.

²⁹ Andmed saadud 1934. a. Kihnus.

³⁰ Eesti ajalugu II. (Tartu 1937) 65.

Tõenäoliselt on sõjategevus Kihnus leidnud aset 1575. a. ja selle ümber, mida kinnitab ühtlasi rahvajutt, et „Kihnu maa olnud ühe suvega kolme kuninga käes“³¹. Teatavasti 1575 ja järgnevatel aastatel leidsid aset võitlused kolme Vana-Liivimaa pretendendi — Poola, Vene ja Rootsi — vahel Pärnu ümbruses. Pärnu linn ja ümbruskond vahetasid lühikese aja jooksul valdajaid. Balthasar

Kihnu talgulised (1922).

Russow ja teised kroonikud mainivad 1575. aastal, kui Pärnu sai Poola alt Venele, põgenikkude siirdumist Kihnu saarele, kus nad aga kinni võetud ja Rootsi viidud³². Nimetatud aasta tõelikkuse poolt räägib ka veel asjaolu, et 1624. a. oli Kihnus ehitatav uus kabel peaaegu valmis, nii et seega varemini Kihnus asuv kirik ehk kabel pidi olema enne seda aastat hävinenud, ja nähtavasti siis 1575. a.³³

³¹ Rahvajutud, saadud Kihnust Daniel Vesikult (†) ja Teodor Saarelt.

³² Eesti ajalugu III. (Tartu 1940) 11 ja 29. — E. Bliebernicht Lühike ülevaade Pärnu ajaloost (Pärnu 1939) 2 jj. — C. Russwurm, op. cit. § 77.

³³ Vt. L. Leesment Jooni Kihnu kiriku ajaloost, op. cit. 213.

VII

1939. a. suvel jõudis lõpule Kihnus mitu aastat kestnud maa-
korraldus-töö, millega viidi läbi talu- ja majapidamistel — arvult
260 — uued, kindlamad piirid. Kadusid ühine karjamaa ja mitmesse
tükki laialipillatud põllukesed.

Kihnlastel, kes viimase ajani on säilitanud palju iseloomulikku
võrreldes mandri-eestlastega, hakkab nende omapära ikka rohkem
ja rohkem kaduma, assimileerudes moodsa elu-oluga. Viimaste aas-
tate uuendused, mille krooniks on uus, mahukas sadamasild, kus
võivad peatuda arvukad mootorpaadid ja laevad, on andnud Kihnu
saarele sootu teise ilme, kui see veel oli kahekümnendates aastates,
millal ühendus mandriga toimus suurelt osalt purjekatega. Samuti
on Kihnu administratsioon tulnud kihnlaste kätte. Mitu kihnlast
on saanud keskkoolihariduse. Kuid teiselt poolt on kõige selle juu-
res jäänud ka endist omapära, kuhu esijoones kuuluvad rahvariided,
samuti õuemärgid (peremärgid, majamärgid), mida võib Kihnus
nüüdki veel kohata ³⁴.

³⁴ Viimasele omapärale — peremärkidele — on viidatud näit. 1925. a.
I. M[anninen]'i poolt, Postimees 1925 nr. 219.

Deutsches Referat.

Leo Leesment.

Geschichte der Insel Kühno (Kihnu).

I

Die in der Rigaer Bucht gelegene Insel Kühno hat nach einem Wackenbuch aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhundert fünf Dörfer gehabt, von denen vier noch bis heute vorhanden sind, während eines im 17. Jahrhundert verschwunden ist. Im Jahre 1887, als das Kronsgut der Insel aufgeteilt wurde, entstanden daraus noch zwei weitere Dörfer.

Die Einwohner von Kühno sind estnischer Herkunft, und die alte und wieder vertretene Ansicht, dass auf Kühno Schweden gelebt hätten, ist heute endgültig erledigt. Aus schon seit 1518 vorliegenden Angaben über die Anzahl der Inselbevölkerung geht hervor, dass sie im 16. Jahrhundert etwa 200 Seelen betragen hat, und wenn gegenwärtig die Bewohnerzahl über 1100 gestiegen ist, so entspricht das einer Dichte, wie sie sonst in ganz Estland nur noch im Südosten des Landes zu finden ist.

Ex bibl. univ. Tart.

II

Während der Feudalzeit anfangs zum Bistum Ösel-Wiek (Saare-Lääne), später aber zum Landgebiet Pernau (Pärnu) gehörend, hat Kühno das Schicksal dieses ganzen Gebiets geteilt. Aus dem Ende des 17. Jahrhunderts liegen Gerichtsprozesse vor, aus denen zu ersehen ist, dass vom Gutsherrn auf Kühno den Bauern schwere Lasten auferlegt wurden, wogegen die Bauern Klagen erhoben hatten. Das Gericht zu Pernau sah sich veranlasst, zur Untersuchung der Sachlage eine Tagung auf der Insel zu veranstalten. Aus dem Wackenbuch von 1758 ist zu ersehen, dass das Inselgut damals über 20 Rinder und etwa 30 Pferde besessen hat.

III

Zur Förderung der Schifffahrt sowie zur Orientierung diente auf Kühno anfangs der weit sichtbare Wald der Insel, später eine Windmühle, und schliesslich seit 1865 der damals erbaute gusseiserne Leuchtturm.

IV

Laut Volksüberlieferung habe vor Zeiten auf der Insel ein Vorkämpfer namens Lülle-Lüll gewirkt. Urkundliche Daten bezeugen, dass eine Person dieses Namens einst wirklich auf Kühno gelebt hat, und zwar in der zweiten Hälfte des 17. und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Auch werden noch heute die Taten des Lülle-Lüll im Volksmund gefeiert.

V

Was die Bevölkerungsbewegung anbetrifft, so stellt es sich heraus, dass einzelne Fremde seit dem 16. Jahrhundert auf der Insel gelebt haben, so z. B. schon im 16. Jahrhundert ein Live und ein Kure. Im 18. Jahrhundert sind Flüchtlinge von Kühno nach Kurland zu verzeichnen. Verbannungen auf die Insel haben schon seit der Schwedenzeit stattgefunden.

VI

Heutzutage pulsiert das Leben am regsten in der Mitte der Insel, wo sich auch das Schulhaus befindet. Vor Zeiten war der belebteste Teil der Insel die Nordostküste, wo heute im Walde Gegenstände als Zeugen einer einstigen Siedlung ausgegraben worden sind. An derselben Stelle hat sich 1575 ein Ereignis des Kampfes zwischen Polen, Russland und Schweden abgespielt. Als nämlich die Russen in jenem Jahr die Stadt Pernau von den Polen erobert hatten, so retteten sich, wie Balthasar Russow u. a. Chronisten berichten, Flüchtlinge auf die Insel Kühno, wo sie aber gefangen und nach Schweden verbracht wurden. Damals sei auch die früher im Nordosten der Insel befindlich gewesene Kirche abgebrannt, wie der Volksmund überliefert.

VII

Im Sommer 1939 wurde auf der Insel die Landparzellierung, die mehrere Jahre gedauert hatte, beendet, und 260 Bauernhöfe erhielten feste Grenzen. Damit hat die Streuländerei und die Weidelandgemeinschaft ein Ende gefunden.

Die Insulaner von Kühno, die abgesondert vom Festlande bis in die letzte Zeit viele alte Bräuche und Sitten bewahrt hatten, schalten sich immer mehr und mehr dem neuzeitlichen Leben ein. Die Verbindung mit dem Festland ist viel bequemer, reger und schneller geworden. Natürlich sind auch noch Altertümlichkeiten erhalten geblieben, so vor allem Volkstrachten und Hofmarken, wie sie bis heute auf Kühno anzutreffen sind.

TARTU ÜLIKOOI TOIMETUSED ilmuvad
kolmes seerias:

A: Mathematica, physica, medica.

B: Humaniora.

C: Annales.

Ladu: Ülikooli Raamatukogus, Tartus.

ACTA UNIVERSITATIS TARTUENSIS / DORPATENSIS erscheinen in drei Serien:

A: Mathematica, physica, medica.

B: Humaniora.

C: Annales.

Bezugsstelle: Bibliothek der Universität Dorpat.
